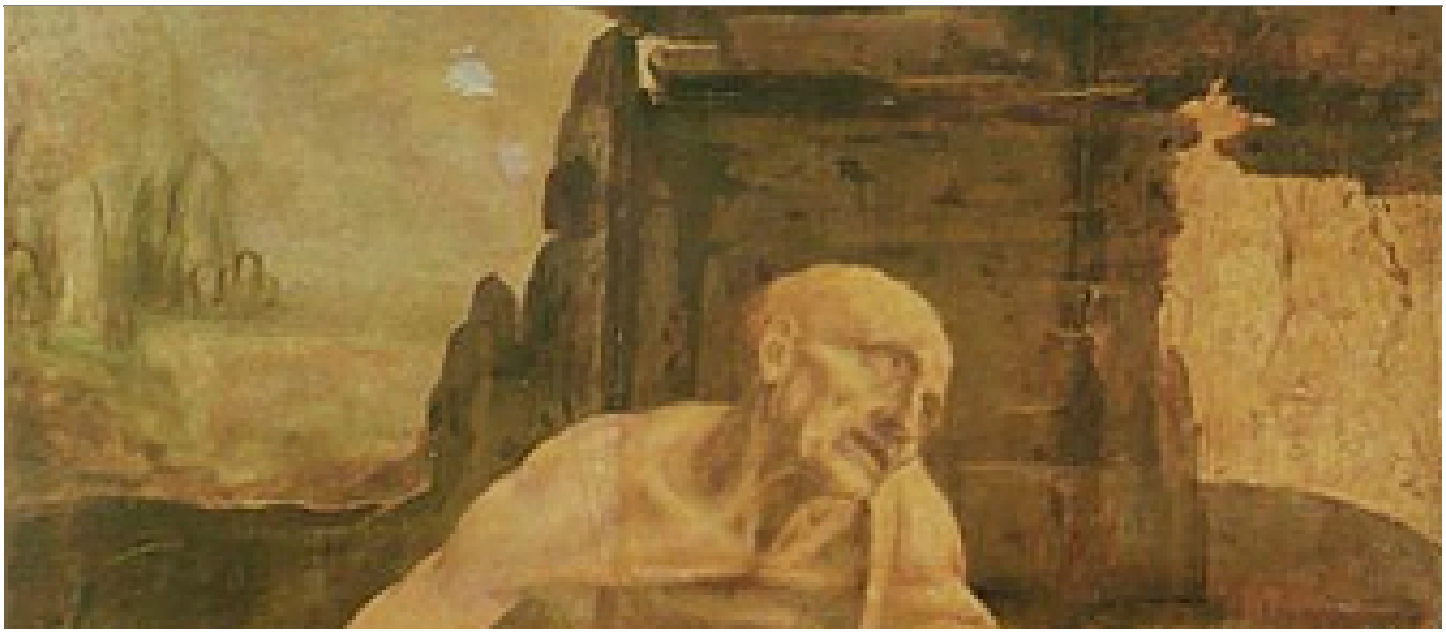

Sant Jeroni, Leonardo i Montserrat

Autor:
Data de publicació: 27-05-2011

Va viure Leonardo a Catalunya? Es va estar a Montserrat? Hi va tenir relació directa? Un estudi del recorregut per on va passar el quadre lleonardesc de Sant Jeroni i la constatació del seu darrer propietari ara permet restablir a en David Grau nous contactes entre el Mestre del Renaixement i el nostre país.

El Sant Jeroni, aquest quadre famós, però inacabat, ja fa temps que ens suggereix d'una manera força palpable a uns quants investigadors, la més que seprobable estada d'en Leonardo a Catalunya. Una visita que no sabem quan fou ni si tingué altres repeticions, però que ens segueix apropant al gran geni del Renaixement que pocs reconeixerien, capficats amb la seva dèria de creure's fil per randa, la història manipulada, amputada i buida de sentit.

Del quadre en si, no hi ha cap document, ni tampoc referència en els quaderns d'en Leonardo, que ens informi de res que estigui relacionat amb la seva gènesi ni amb la seva autoria. Fet que, d'altra banda, juga al nostre favor a l'hora de sospitar que tingui a veure amb Catalunya i la relació que hi hagué entre aquesta i el gran artista. En Payne, opina sobre l'autoria: "Pertany a la categoria de pintures que no necessiten d'autentificació, perquè és obvi que fou pintada pel mestre"1. I rebla més endavant: "El Sant Jeroni és un dels pocs quadres en els quals Leonardo demostra el seus coneixements d'anatomia"2. El tema de l'obra és clarament religiós, inspirat en un moment místic cabdal d'aquest sant: la representació de quan Jeroni faria penitència, colpejant-se amb una pedra, enmig del seu viacrucis pel desert de Síria, evitant les temptacions mundanes. Tal i com diu un dels biògrafs d'en Leonardo, aquest erudit grec i pare de l'església, del segle IV: "simbolitzava la conjunció de la religió i l'humanisme intel·lecual i resultava atractiu per als pintors pel potencial de dramatisme que oferia el seu retir com a ermità en el desert sirià"3.

Curiosament, però, en Leonardo ens emmarca el personatge, per comptes d'inserir-lo clarament en un desert, en el que tot sembla indicar la part alta d'una muntanya rocallosa i pelada, amb l'esbós d'una edificació de caire religiós, que s'entreveu al costat dret de la pintura, però molt més avall d'on és situat el protagonista. Fet que ens du clarament a

poder interpretar amb més seguretat, que en Leonardo insereix el tema en aquest paisatge per algun motiu. Sigui per gust, per simbologia, o potser per complaure el possible destinatari de l'obra. En Nicholl, tirant pel dret en referència a aquesta edificació, diu: "No existeix documentació de l'època sobre aquesta obra, però en una curiosa finestreta oberta a la roca en l'angle superior dret es distingeix l'esbós rudimentari d'un temple... Qualsevol florentí reconeixerà instantàneament en la façana clàssica del temple... l'església de Santa Maria Novella"4.

Els qui no s'esforcen a veure res, ho tenen molt clar; si no existeixen referències directes o indirectes que puguin esclarir els fets, aquell esbós ha de ser per força una edificació de Florència. Per què? Doncs perquè en Leonardo és florentí! Tant hi fa si et preguntes què hi pinta Santa Maria Novella enmig del desert siri, prop del martiri de Sant Jeroni.

Millor avançar i seguir endinsant-nos en el quadre. Al fons superior esquerre de la pintura, tornen a aparèixer les muntanyes característiques que tantes vegades treuen el cap en els treballs del geni. Massissos muntanyencs amb unes formacions rocoses tan particulars que gairebé a l'instant, et duen a recordar nítidament l'espectacle i l'impacte inoblidable del massís de Montserrat. Però és clar, d'en Leonardo, se'ns ha repetit fins a l'avorriment que no sortí mai d'Itàlia fins poc abans de la seva mort, que anà a petar a Amboise, sota la protecció del rei de França. Llavors, hem de pensar que en Leonardo es va imaginar, o va recompondre mentalment aquests paisatges, com creuen molts dels entesos?

En José Luis Espejo ens diu en un seu llibre: "Pel que es refereix a certes formacions rocoses que representares una i altra vegada en els teus quadres i dibuixos, no és admissible pensar que tinguin caràcter imaginari. Tal i com afirma Frank Zöllner, aquelles semblen reals, el que implicaria la teva presència física en llocs on suposadament no hi podies haver estat... Textualment: No és possible trobar aquestes formacions geològiques a la regió de Florència, Milà o Roma, on l'artista passà una gran part de la seva vida".5

Vist això, ja podem entendre que la dada cabdal que no podem deixar de banda en tot aquest afer és que el cim més alt de tot el massís de Montserrat es diu Sant Jeroni, on hi havia hagut una ermita del mateix nom que fou habitada per místics durant segles. Mantenint fermament en primer terme aquesta pista espaterrant, no podria ser que el geni universal hagués vingut a visitar el famós i venerat monestir, on possiblement hi hagués rebut l'encàrrec de pintar un quadre d'un sant molt venerat i relacionat amb la contrada?

Perquè, si no, com és que en Leonardo situa el seu personatge en una muntanya i no pas en un desert pla, com seria comú en el tema implícit de la pintura?

I, anant més enllà: què representaria aquella edificació religiosa que s'entreveu per l'obertura en una roca, situada molt més avall del primer pla, sinó el vell monestir de Montserrat vist des de l'alçada del cim de Sant Jeroni?

No seria pas gens estrafolari de pensar que en Leonardo, com molts d'altres personatges importants –Sant Francesc d'Assís, Sant Ignasi, reis, nobles, literats, artistes i viatjants famosos–, hagués estat a Montserrat. Però, encara més que probable ens ho semblaria, si en Jordi Bilbeny no anés errat en la seva suposició, que conjectura que darrere el personatge deformat i misteriós del Leonardo que ens ha arribat, aquest pogués identificar-se amb la personalitat d'en Leonardo Della Rovere. Aquest, fou germà d'en Julià Della Rovere, que abans de ser Papa amb el nom de Juli II, fou nomenat abat comendatari de Monserrat pel seu oncle el papa Sixte IV. Concretament, des de 1472 a 1483.

Tot són conjectures, naturalment, perquè realment no tenim res de tangible més enllà de l'obra pictòrica en particular. De totes maneres, qui no es conforma és perquè no vol i, com hem vist, l'obra ens pot donar moltes més pistes de les que podríem trobar en tantíssims llibres retocats i en l'absència cridanera de tants altres documents desapareguts. Com que l'única cosa que ens resta de veritat és el quadre i el que en Leonardo hi va pintar o esbossar, centrem-nos en ell i en quin possible rastre ha deixat al llarg d'aquests segles, perquè hi ha tot un seguit de fets estrambòtics que ens durien altre cop sobre la pista montserratina.

Ara, la pintura descansa als Museus Vaticans, però no hi va ser mai abans del 1845, en què els hereus del cardenal Joseph Fesch, van vendre'l al papa Pius IX. Hi ha tot d'històries estranyes explicant on havia estat abans, però l'únic que sabem del cert, tal i com ens avisa l'Espejo, és que el quadre Sant Jeroni és mencionat per primer cop el 1827, en l'Italianische Forschungen de Carl Friedrich von Rumohr, que afirma haver-lo vist en possessió del cardenal Fesch, i ens rebla: "D'aquesta manera, el Sant Jeroni s'hauria mantingut allunyat de l'epicentre del Renaixement italià: això explicaria que no hagués deixat rastre en la història de l'art"6. O sigui, que el cardenal Joseph Fesch és l'únic rastre que va apareixent contínuament d'una manera certa, i podríem pensar que tot semblaria ben normal si no ens topéssim amb la llegenda rocambolesca de com arribà a les seves mans... Es diu que aquest cardenal localitzà les dues meitats –es veu que en algun moment el quadre fou partit en dos– en un parell de comerços de Roma on eren ignorades i

maltractades pels respectius amos, però ell va saber veure-hi l'empremta d'una obra mestra, i passà a formar part de la seva col·lecció!

Nogensmenys, sembla l'explicació típica d'aquell que té remordiments, o simplement que, potser, per raó del càrrec que ocupava en l'estructura eclesiàstica, trobà que era millor inventar-se una explicació paral·lela; que a la vegada el deixava a si mateix com a heroi salvador de l'art en mans dels que no tenen sensibilitat.

Recuperada tota aquesta disbauxa mental, he d'adjuntar la meva total conformitat amb la hipòtesi de com van anar els fets que en fa l'Espejo en el seu llibre citat. El quadre havia d'haver format part de l'ampli fons artístic de Montserrat; ja fos un encàrrec de feina que li feren a en Leonardo, o perquè senzillament fou un regal d'aquest al monestir pel tracte rebut quan hi fou, perquè és ben lògic d'entendre que en Leonardo hi tingué una estada que no podia pas haver estat una visita de metge. De ben segur que quedà molt impressionat dels paisatges que hi veié i que segurament recorregué, durant força dies, com a mínim. Si no, no els hagués repetit un i altre cop com a fons paisatgístic en diversos treballs durant la seva carrera pictòrica. Ara, tant se val: el fet important i comprovat és que Montserrat havia tingut una bona col·lecció d'art, tal i com testimonien "nombrosos visitants (entre ells Javier Villanueva, Antonio Ponz, Alexandre Laborde o Wilhelm von Humboldt) que donen fe d'un important patrimoni artístic en les parets de la sagristia, l'església, o les estances del monestir. Moltes de les obres eren italianes, i entre elles destacaven algunes amb aires rafaelians."7

Més clar, impossible: els aires rafaelians que hi veieren aquests testimonis en algunes de les obres, no podien ser més que "aires" d'en Leonardo, ja que Rafael fou el deixeble d'aquell i no pas a l'inrevés. Però tornem al fons pictòric que hi havia a Montserrat. Què se n'ha fet? Claríssimament, i sense alternativa possible, havia d'haver estat espoliat per les tropes franceses just abans de convertir l'antic monestir en cendra al 1811. Això explicaria que el quadre hagués estat partit en dos, potser per encabir-lo millor a l'hora del trasllat de les peces del robatori. I com és que arribà a mans del cardenal Fesch? Per què era francès? Sí, però més que per cap altre motiu, perquè aquest home era l'oncle mateix de Napoleó, l'amo del món en aquells dies i el cap militar de les tropes que saquejaren Montserrat durant dos mesos i mig!

No demostro res de res, perquè per ara no és possible, però em sembla que les coses podien haver anat per aquí, sinó res no tindria sentit, i en la vida humana, sabem que darrere tot misteri, hi ha una explicació. I encara que no la coneguem, hi és.

David Grau
abril del 2011

1 ROBERT PAYNE, Leonardo, Doubleday & Company, Inc., Garden City, New York, 1978, p. 41.

2 Ídem, p. 43.

3 CHARLES NICHOLL, Leonardo. El vuelo de la mente; traducció de Carmen Criado i Borja Bercero, Santillana Ediciones Generales, SL; 5a edició, Madrid, 2006, p. 184.

4 CH. NICHOLL, ob. cit., p. 184.

5 JOSÉ LUIS ESPEJO, El viaje secreto de Leonardo da Vinci; Ediciones Base, SL; Barcelona, 2010, p. 188.

6 J. L. ESPEJO, ob. cit., p. 442.

7 J. L. ESPEJO, ob. cit., p. 442.